

סימן ח'

בענייני שטרות (לט ע"ב-מ ע"א)

א. ביאור הרשב"ם בדין 'מחאה' ובירור התוס'

איתא בגמרא (לט ע"ב-מ ע"א):

אמר רבא א"ר נחמן: מחאה בפני שנים, ואין צריך לומר כתובו. מודעא בפני שנים, ואין צריך לומר כתובו. הודאה בפני שנים, וצריך לומר כתובו. קנין בפני שנים, ואינו צריך לומר כתובו. וקיום שטרות בשלשה.

ומבאר רשב"ם (ד"ה "ה"ג בפי' ר"ח") את דין "מחאה"¹ וז"ל:

אלא כותבים לו העדים שטר מחאה למערער להיות בידו לעדות שמיחה בתוך ג', ואע"פ שלא צוה אותם דזכין לו לאדם שלא בפניו ושלא ברשותו, דמסתמא ניחא ליה.

והקשו התוספות (ד"ה "מחאה"):

ואם תאמר: ומה מועיל הכתיבה? והא לא חשיב שטר אם לא נעשה מדעת מי שהוא חובתו, כגון: שטר מכר מדעת מוכר, ושטר מתנה מדעת נותן, ושטר מלוה מדעת לוה. ועדות נמי לא חשיב, דמפיהם ולא מפני כתבם, ופירש"י בפירוש החומש (דברים יט, טו ד"ה "ע"פ שנים עדים")² שלא יכתבו עדותן באיגרת וישלחו לב"ד.

ביאור קושייתם: יש דין מיוחד בשטרות, שאם המתחייב (כגון: המוכר) כותב על התחייבותו בשטר, או מצווה עדים לכתוב – מועיל הדבר. אך אם הזוכה (כגון: הלוקה) כותב על התחייבותו של המוכר, או אומר לעדים לכתוב – לא מהני. וסיבת הדבר, משום דקיי"ל (יבמות לא ע"ב ועוד) "מפיהם [של העדים] – ולא מפני כתבם". א"כ, בנידון דידן של מחאה, אפילו אם אמר בפירוש "כתובו" לעדים – מה תועלת יש בכתיבה זו, הרי המתחייב (במקרה שלנו: המחזיק בקרקע) לא ציווה את העדים לכתוב?

מתרצים התוס':

¹ דהיינו: מחאת מערער על החזקת אדם בקרקעו שלא-ברשותו.

² וז"ל רש"י: "ולא שיכתבו עדותם באגרת וישלחו לבית דין, ולא שיעמוד תורגמן בין העדים ובין הדיינים".

וי"ל: דתקנת חכמים היא שיהא חשוב עדות כדי לבטל החזקה בעדות כל דהו, שבדבר מועט מבטלים החזקה, דהא אפילו יתברר לנו שלא שמע המחזיק מחאה מהני לבטל החזקה. וגם במודעא תקנת חכמים היא להציל הנאנס. וקיום שטרות נמי משום דמעשה ב"ד הוא וכל מעשה ב"ד נכתב שלא מרצון החייב.

דהיינו: כאשר בית דין כותב את השטר, מדין "מעשה בית דין" שבא כתוצר של פסק בית-דין מובהק – הדבר מועיל. לעומת זאת, כאשר סתמא דעדים או הזוכה כותב – לא מועיל. כעת, מאחר שמדובר בקיום שטרות, מצב שבו בית-הדין עצמו כותב, מועילה כתיבתם אף על פי שזה מפי-כתבם³.

ב. שיטת רבינו תם וביאור דברי התוס' על שיטתו

בהמשך התוס', מובאת שיטת ר"ת, החולק על פירוש רש"י על התורה⁴:

ועוד אומר ר"י ששמע מן ר"ת שנוהגים לשלח העדים עדותם באיגרת לב"ד וחשיב עדות. והא דדרשינן בספרי מפיהם ולא מפי כתבם, לא אתא אלא למעוטי דוקא אלם שאינו בר הגדה אבל ראוי להגדה אין הגדה מעכבת בו.

ויוצא משיטתו, שדווקא מי שבפועל אינו יכול להגיד את עדותו בבית-הדין – הוא שנפסל מחמת דרשת הספרי על הפסוק. לעומת זאת, מי שהוא בר-הגדה, אך בכל זאת בחר שלא לדבר בפה את עדותו אלא לכתוב אותה – מועילה העדות שבכתב לחלוטין⁵.

על שיטתו של ר"ת, כותבים התוס':

והא דאמרינן בפ"ב דכתובות (כ ע"א) כותב אדם עדותו על השטר ומעיד עליה אחר כמה שנים – והוא שזוכר מעצמו, אבל אין זוכר מעצמו לא? – היינו כשאינו מוציא כתב ידו בב"ד. ועוד, שמא עד אחד בכתב אין חשוב עדות, שאין שטר אלא בב' – להכי לא מהני בההיא דכתובות אפי' יוצא כתב ידו אלא א"כ זוכר בראיית עדות.

³ בנוסף, ניתן לבאר את תירוצו של התוס' ע"פ מה שכתב בעל הקצות החושן (סי' כח סק"ו) בתירוצו הראשון, דבעדות דרבנן לא בעינן מפיהם דווקא, ואפשר ומועיל גם מפי כתבם.

⁴ כמו שהובא בתוס' לעיל.

⁵ וכעין הכלל הידוע בש"ס, עי' מנחות דף יח ע"ב: "כל הראוי לבילה – אין בילה מעכבת בו. וכל שאינו ראוי לבילה – בילה מעכבתו".

נתמקד בקושייה שמביאים התוס' ממסכת כתובות. וז"ל הגמרא שם, ממנה הקשו התוס':

ת"ר: כותב אדם עדותו על השטר, ומעיד עליה אפילו לאחר כמה שנים. אמר רב הונא: והוא, שזוכרה מעצמו.

אדם שהיה עד במאורע מסוים, וכתב את אשר ראה ומעוניין לאחר כמה שנים להעיד על הדבר – צריך לבדוק:

- אם הוא זוכר את המאורע אף ללא קריאת אותו שטר שכתב – מותר לו להעיד.
- אם הוא לא זוכר את המאורע ללא קריאת השטר, ומחמת השטר נזכר – אסור לו להעיד.

אם כן, מקשים התוס' על שיטת ר"ת: אם כאשר העד בר-הגדה אין בעיה בכך שעדותו היא מפי-הכתב, מדוע כאן לא מועיל שגם עד שאינו זוכר מעצמו אלא מחמת השטר יביא את עדותו לבית הדין בכתב?

והקשו האחרונים על שאלת התוס': לכאורה, אף ר"ת מודה שכאשר העדים אינם זוכרים את עדותם מעצמם, וכל הסתמכות בית-הדין היא על זכירתם ע"י העדות שבכתב, דאין עדותם הכתובה מועילה. שהרי, חוץ מן הבעיה של עדות כתובה, ישנה עוד בעיה שעולה כאשר העדים אינם זוכרים עדותם: שהרי יוצא שלא העידו בפני בית-דין, וכאילו אינם קיימים⁶. וכן משמע בטור (ח"מ סי' כח)⁷ ובשו"ע (שם, סעי"א וסעי"ג), שר"ת ודאי מודה בזה.

והנראה לומר בשיטת ר"ת, כפי שפתחנו בתחילת הדברים לביאור שיטת רש"י: בשטר יש דין מיוחד ש"נעשה כמי שנחקרה עדותן בב"ד", ולכן גם לר"ת צריכים שטר. אך לר"ת השטר נצרך כדי שיהיה "נחקרה עדותן", ואילו לרש"י הוא נצרך כדי שלא יהיה "מפי כתבם".

באותה גמרא בכתובות, מובאת גם דעתו של רבי יוחנן לעניין עדות שבשטר:

ת"ר: כותב אדם עדותו על השטר ומעיד עליה אפילו לאחר כמה שנים... רבי

⁶ ודמי לעדים אילמים דאינם יכולים להעיד, דאף ר"ת לא מקבל את עדותם.

⁷ וז"ל הטור שם: "אבל ר"ת התיר שישלחו העדים עדותן לבית דין בכתב ולא קרינן מפייהם ולא מפי כתבם כיון שראוין להעיד אבל אלם לכולי עלמא אינו ראוי להעיד בכתב כיון שאינו ראוי להגיד... ומיהו דוקא כשזוכר הדברים ע"י הכתב אבל אם אינו נזכר לדברים אף מתוך הכתב לא יעיד". ולא חילק דלשיטת ר"ת אף אם אינו זוכר יעיד, אלא משמע דלכו"ע כשהעד אינו נזכר כאשר קורא בשטר, אינו יכול להעיד.

יוחנן אמר: אע"פ שאין זוכרה מעצמו.

ומבארים תוס' (ד"ה "ורבי יוחנן אומר") בשם ר"י⁸:

ועוד אומר ר"י: דלא בעינן דעת שניהם⁹, והכא היה יכול להביא שטרו אם היה כתוב כתיקון שטרות. אבל הכא מיירי שאינו כתוב כסדר השטר אלא זכרון דברים בעלמא".

ג. ביאור במחלוקת רש"י ור"ת עפ"ד הדרכי משה והש"ך

הדרכי משה (ח"מ סי' כח סעט"ז) והש"ך (שם, סי' לט סק"ט) מבארים, שהגדרת השטר תלויה במח' רש"י ור"ת.

וז"ל הש"ך:

ונראה, דפירוש האחרון של ר"י שבתוספות פ"ב דכתובות היינו כפי' ר"ת. וכמ"ש התוס' פרק חזקת הבתים... וכ"כ בדרכי משה להדיא על פירוש האחרון של ר"י וז"ל: ונראה דר"י אזיל לטעמיה דס"ל כר"ת דמותר להעיד מפי הכתב, ולכן אי הוי כסדר השטר כשר.

ויוצא לפי שיטת ר"ת (ור"י), שכיוון שכתב את עדותו בנוסח וסדר השטר, כשרה העדות ואין זה נחשב מפי-כתבם.

לפי דברי הש"ך והדרכי משה, מתבררות להדיא שתי שיטות בדיני שטרות:

- שיטת ר"ת: כוחו של השטר נובע מתוך נוסחו וסידורו.

- שיטת רש"י: כוחו של השטר נובע מתוך שנכתב ע"י המתחייב.

על פירושם הנ"ל, מקשה ה"תומים" (ח"מ שם, סק"ח): מהיכי תיתי לומר שרש"י ור"ת נחלקו בעצם הגדרת השטר? הרי לכאורה, בפשטות, נחלקו רק בעניין נקודתי: מתי מועילה עדות מתוך הכתב!

הגרע"א (על דברי הש"ך הנ"ל) מיישב את קושיית ה"תומים": לא מסתבר לומר שהתורה התירה עדים פסולים משום שיש שטר, אלא רק כאשר השטר מדעת המתחייב מועיל הדבר, וכנ"ל בדעת רש"י. אך ר"ת סובר שמפי כתבם כשר כאשר שלחו איגרת, אך

⁸ בפירושו האחרון.

⁹ דהיינו לא כמו התירוץ שהובא לפניו בתוס', ועיי"ש.

בכדי שיהיה "נחקרה עדותן בב"ד" צריך שטר. וע"ז מסתבר לומר שאף "נוסח השטר" יש בו דין "נחקרה". וכך הבינו הדרכ"מ והש"ך בשיטת ר"ת.

ונראה להוכיח את תירוץ הגרע"א מדברי התוס' עצמם בסוגייתנו. תוס' הקשו על שיטת ר"ת מפ"ב דכתובות, והקשו האחרונים: הרי גם ר"ת מודה כאשר שכח את עדותו שאינו נאמן, ומאי קושיא? אלא, שלתוס' היה קשה ששם בכתובות שנינו "כותב אדם עדותו על השטר", כלומר, על השטר דווקא ולא בפנקס וכדו'. משמע מכאן שגם נוסח של שטר אינו מועיל כאשר אינו זוכר עדותו, ונגד שיטת ר"ת שנוסח השטר מועיל?

אמנם לרש"י זה לא קשה, משום שלשיטתו נוסח השטר אינו מספיק, אך לר"ת ש"מפי כתבם" כשר, ויש רק את הצורך ב"נחקרה" – סגי בנוסח של שטר כדי שעדותו תהיה כשרה.

בהמשך דבריו, מקשה הגרע"א על פירושו: קי"ל (עי' שו"ע חו"מ סי' כח סעכ"ד) שעדים המעידים בלילה – אין עדותן עדות. וכן, קי"ל¹⁰ דאין מקיימים שטרות בלילה. אך לפי ר"ת, אם העידו ע"י שטר (כשזוכרים), עדותן עדות אף בלילה. וא"כ על כרחך אף לר"ת במקרה של השטר אנו מכשירים עדים הפסולים? ונשאר בצ"ע.

וצ"ל, שהחיסרון של עדות בלילה הוא פסול בב"ד ולא בעדים. משום שהטעם שאין להעיד בלילה הוא מפני שאין ב"ד בלילה, וכיון שעדות צריכה להיות בפני ב"ד, כאן אין עדות. אך העדים עצמם כשרים, ולכן כאשר יש נוסח של שטר, לשיטת ר"ת כשר אע"פ שהיה בלילה, משום שנחקרה עדותן בב"ד.

ונראה להביא סיוע ליסוד זה מדברי התוס' בשבועות:

איתא במשנה בסנהדרין (דף לא ע"א): "דיני ממונות דנין ביום וגומרין בלילה", דהיינו שתחילת הדיון בב"ד בדיני ממונות צריך להעשות ביום, אך גמר דין יכול להיות אף בלילה, ובגמ' דרשינן ליה מקראי.

ולמדו התוס' מכאן שעדותם של העדים חשוב כתחילת דין, שהרי קי"ל שצריך להעיד ביום.

אך הקשו התוס' (שבועות ל ע"ב ד"ה "הכל מודים"), דבגמ' בשבועות משמע שהעדות היא גמר הדין, דאיתא שם בגמ' שהחיוב לעמוד הוא בשעת גמר הדין ועוד נאמר שם שהעדים צריכים לעמוד, וא"כ לכאורה העדות היא גמר הדין! ותירצו התוס' ש"ל

¹⁰ עיין שבת דף י' ע"א, סנהדרין פ"ח ע"ב. ועיין תוס' ב"ב דף קי"ד ע"א ד"ה "אבל בלילה", שהוכיח זאת מר"ה דף כ"ה ע"ב, וע"ש בתוד"ה "כגון". וכ"כ הרמב"ם בפ"ג מהלכות סנהדרין ה"ד, ובטוש"ע חו"מ סי' ה' (סע"ב).

שעדות מוגדרת גם כתחילת דין וגם כגמר דין, לעניין הדיון בבי"ד העדות נחשבת כתחילת הדין, ולעניין העדים עצמם – עדותם היא סוף תפקידים, ולגביהם הוי גמר דין.

ומוכח שהתוס' סוברים שהעדות בלילה היא אינה פסול בעדים עצמם, אלא חסרון בבי"ד גרידא, שהרי התוס' למדו ממה שהעדים פסולים להעיד בלילה שהווי תחילת דין, ואם הפסול בלילה היה מחמת העדים, אין זה שייך כלל.

ד. שיטת הרמב"ם בשטרות

ידועה שיטתו הייחודית של הרמב"ם, שדין שטרות הוא מדרבנן, וכך למדו הפרשנים מדברי הרמב"ם בהלכות עדות (פ"ג ה"ד):

דין תורה שאין מקבלין עדות לא בדיני ממונות ולא בדיני נפשות אלא מפי העדים שנאמר על פי שנים עדים מפייהם ולא מכתב ידן, אבל מדברי סופרים שחותכין דיני ממונות בעדות שבשטר אף על פי שאין העדים קיימים כדי שלא תנעול דלת בפני לוי, ואין דנין בעדות שבשטר בדיני קנסות ואין צריך לומר במכות ובגלות אלא מפייהם ולא מכתב ידן.

רבים הקשו עליו קושיות רבות¹¹, שהרי לכאורה דין שטרות מפורש בתורה (לעניין גט) ובנביאים (ספר המקנה בירמיהו), ורבו הביאורים ברמב"ם.

והנה בנודע ביהודה (מהדור"ק יו"ד סי' סו), ביאר שהרמב"ם באמת סובר שדין שטרות הוא מדאורייתא, ומה שכתב "אבל מדברי סופרים שחותכין דיני ממונות בעדות שבשטר" כוונתו בעצם למה שביארנו בשיטת ר"ת, שחכמים תיקנו שעדות הכתובה בשטר כאילו נתקיימה בבי"ד, ולכן מועיל אע"פ שאין העדים קיימים.

הנודע ביהודה מביא סיועים לדבריו:

א. הרמב"ם (פ"ד מהל' מלוה ולוה ה"ו) פסק שכאשר כתב עד בשטר ששמעון חייב לראובן ממון, ושמעון הלוה מכחיש, צריך שמעון להישבע להכחיש את העד, ועוד פסק הרמב"ם (שם, הלכה יב) שכאשר שמעון הלוה טוען שפרע, הדין הוא ש"מתוך שאינו נשבע משלם", שהרי זהו כמו המקרה של נסכא דרבי אבא (ב"ב לד ע"א), ששמעון אינו מכחיש את העד, אך מצד שני הוא אינו נאמן במיגו שיכל להכחיש, שהרי אילו הכחיש היה צריך להישבע, ולהשבע אינו יכול שהרי הוא מודה שלוה.

¹¹ ראה רמב"ן בהשגות לספר המצוות שורש ב שהאריך, וכתב על דברי הרמב"ם: "וכבר השיבו עליו חכמי הדורות בזה תשובות גמורות אינן נעלמות מכל מבין עם תלמיד". עש"ב.

אומר הנודע ביהודה, שמוכח מכאן שהרמב"ם סובר שדין שטרות הוא מדאורייתא, שהרי הדין של "מתוך שאינו יכול להישבע משלם" נאמר רק במקום שבועה דאורייתא (כפי שמפורש ברשב"א בתשובה), ואילו היה דין שטרות דרבנן, ממילא גם חיוב השבועה היה מדרבנן בלבד ולא היה אפשר לחייבו ממון¹².

ב. במשנה בכתובות (דף כ"ב) מבואר שכאשר באים עדים לקיים את חתימות העדים הכתובים בשטר, יש להביא שני עדים על כל אחד מהחתימות, אך כאשר באים העדים החתומים עצמם להעיד על כתב ידם, די שכל אחד יעיד על חתימתו בלבד. ובגמ' שם (דף כא ע"א) ביארו, שטעם החילוק הוא שכאשר העדים החתומים באים להעיד, העדות שלהם היא בעצם על ה"מנה שבשטר", דהיינו על ההלוואה עצמה ולכן סגי בשני העדים, אך לעומת זאת כאשר עדים אחרים באים לקיים את החתימתם, היא מעידים על החתימות בלבד, ולא על המנה שבשטר.

והנה הרמב"ם פסק (פ"ח מהל' עדות ה"ד):

שטר שיצא לבית דין ובאו עדים ואמרו כתב ידינו הוא זה אבל מעולם לא ידענו עדות זו ואין אנו זוכרים שזה לזה מזה או מכר לו, לא נתקיים השטר והרי הן כחרשים עד שיזכרו עדותן.

כלומר, כאשר באים העדים החתומים לקיים את חתימתם והם אינם זוכרים את מעשה ההלוואה, הדין הוא שהשטר פסול ולא מועיל בו קיום. ומוסיף הרמב"ם: "וכל מי שאינו דן כן לא ידע בדיני ממונות בין ימינו לשמאלו".

ולכאורה לא מובנים דבריו, שהרי מסתבר היה לומר שכאשר העדים אינם זוכרים עדותם, אמנם לא ניתן לומר שמעידים על "מנה שבשטר", אך עכ"פ לא גרע ממקרה אחר שבו באים עדים אחרים והעידו על חתימתם, דצריך שני עדים על כל חתימה, ולמה לא מכשירים השטר בכך?

ואכן הראב"ד שם השיג על הרמב"ם ונקט שהשטר יקוים על ידי עדים אחרים וכשר, וז"ל הראב"ד:

ויש מי שאין מורין כן ויודעין בדינין כמותו, שאם אמרו אין לנו זכרון כלל אין זו סתירה ויותר מזה שאפילו אמרו כתב ידינו הוא אבל מעולם לא היתה מלוה כי אם אמנה היתה אין נאמנין אבל אם אמרו דומה חתימה זו לכתב ידינו אבל מזויפת היא כי מעולם לא חתמנו בשטר זה ודאי יכולין לפוסלו.

¹² אמנם הגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור כתב שאין זה מוכרח, דיש לחלק בין שבועה דרבנן שהיא כעין דאורייתא (כמו הכא, דהשבועה היא כמו שבועה להכחיש עד המעיד לפנינו), שבה אמרינן "מתוך שאינו יכול להישבע משלם", לבין שבועה שחכמים המציאו, כגון שבועת היסת דלא אמרינן הכי.

וא"כ שיטת הרמב"ם צריכה ביאור.

ה. ביאור שיטת הרמב"ם לבי הנו"ב

ברם, לפי הסברו של הנו"ב ברמב"ם אתי שפיר, משום שאם נאמר שהשטר בעיקרו הוא מדאורייתא, אך חכמים הוסיפו ותיקנו שחתימת העדים נחשבת כאילו נאמרה בב"ד, ניתן לומר שכל מה שחידשו חכמים, זה רק במקרה שהעדים אינם לפנינו ומסתמא זוכרים עדותם, אך כאשר העדים נמצאים לפנינו, בזה לא צריכים לתקנה, שאם הם זוכרים – יעידו, ואי לא – לא נקבל העדות בשטר.

ולפי זה, ניתן להוסיף ולבאר מדוע הרמב"ם מוסיף שהעדים נחשבים כחרשים. נראה שהרמב"ם רוצה לומר לנו, שמכיון שתקנת חכמים (להחשיב עדות הכתובה בשטר כאילו נאמרה לפני ב"ד) איננה תקיפה במקרה זה, ממילא העדים נכללים במיעוט של מ"פיהם ולא מפי כתבם, שלפי ר"ת בא למעט אלמים, וכן במקרה הזה, העדים נחשבים כחרשים (כידוע, "חרש" סתם היינו "חרש-אלם").

ו. ביאורו של הגר"ח בשיטת הרמב"ם

הגר"ח מברסק (פ"ג מהל' עדות ה"ד) מבאר את שיטת הרמב"ם שלא כדברי הנודע ביהודה, וכתב שהרמב"ם באמת סובר שמפי כתבם פסול מדאורייתא, ולא כשיטת ר"ת. אך הרמב"ם מגדיר את כח השטר בשונה מכל הראשונים.

הדעה המקובלת בראשונים היא ששטר הוא "דעת המתחייב". אך הרמב"ם סובר שבשטר של הקנייה, כגון גט או שטר מכירה, אין חיסרון של מפי כתבם, משום שיש כאן **כח של שטר** שעושה קניין, אך בשטר הלואה – השטר הוא רק ראייה כדי לדעת את האמת ולא שטר הקנייה, ודומה לעדות רגילה וא"כ אין כאן כח של שטר. משום כך מפי כתבם פסול בזה מדרבנן בלבד.

יוצא ששטר הלואה הוא מדרבנן, אך שאר שטרות של קניין הם מדאורייתא. ממילא עדים שאמרו כתב ידו הוא זה אבל איננו זוכרים את המעשה, השטר פסול.

ולכאור' יש להקשות על ביאור זה, שהרי גם שטר הלואה עושה שיעבוד, שהרי קי"ל (ב"מ יג ע"ב, ב"ב קע"ב ועוד) שגובים מנכסים משועבדים ע"י השטר שמוכיח שפלוני חייב לחברו ממון?

וי"ל, שאין השטר עצמו עושה שיעבוד, אלא רק יוצר "קול" ולא את ההתחייבות בפועל. וכמו שכתבו תוס' בגיטין (דף כ ע"ב ד"ה "וכותב"), יעו"ש.

ז. שיטת הקצה"ח כהגר"ח

ובסגנונו של ר' חיים כתב גם הקצות (סי' כח סק"ו):

הגמ' בכתובות (דף כד ע"ב) מסתפקת האם מעלין משטרות ליוחסין. כלומר, כאשר יש שטר שכתוב בו "אני כהן לויתי מפלוני מנה" וחתומים על כך עדים, האם "אמנה שבשטר קא מסהדי" – כלומר: רק על החוב (המעשה), או "אכולה מילתא קמסהדי" – דהיינו: גם על כך שאותו אדם הוא כהן.

והקשה הקצות: מה ההו"א שמעידים גם על היוחסין, הרי הוי "מפי כתבם"?

ותירץ שני תירוצים:

א. דין מפי כתבם נאמר דווקא כאשר יש חיוב של שני עדים מדאורייתא, אך כאן שמדובר ביוחסין ומה"ת סגי בע"א, דע"א נאמן באיסורין, אלא ש"מעלה עשו ביוחסין" שצריך שניים, כל הדינים שהחמירו בהם בעדות מדאו' אינם קיימים (כגון דרישה וחקירה) ולכן הכשירו מפי כתבם.

ב. יש להבין את הגמ' בכתובות בצורה שונה. הספק שם הוא כך: האם אומרים שעדותם שהוא כהן היא רק כדי לברר מיהו הלווה, וא"כ לא שייך בזה "מפי כתבם", דהוי "מילתא דשטרא" – שכיוון שהשטר כשר מפי כתבם, שוב מקבלים את כל מה שנוגע להלוואה, וסומכים גם על עדותם לגבי יוחסין. או שמא "אכולה מילתא קא מסהדי" – היינו שמעידים שלוח מנה וגם שהוא כהן, ועדות הכהונה אינה בגדר "מילתא דשטרא" ולכן הוי "מפי כתבם".

ותירוצו השני של הקצות הוא כדברי ר' חיים, שאם יש כבר מנה שבשטר, יש גם נאמנות.

ח. שיטת הנימוקי יוסף

על דברי הגמ' לגבי מחאה ומודעא, כתב הנימוקי יוסף (דף כ ע"ב בדפי הר"ף):

וכתבו האחרונים ז"ל, דצריך שיכתבו בלשון שליחות "פלוני העידנו על עצמו לכתוב עליו שמיחה". אבל כתבו "שמענו פלוני שמיחה" – כה"ג לאו עדות הוא, ומפיהם ולא מפי כתבם אמר רחמנא. ואע"ג דבעלמא בכל שטר בעינא צוואת מקנה דומיא ד"ספר המקנה" (ירמיה לב, א), היינו בדבר שבינו לחבירו, אבל במחאה ובמודעא אין הדבר תלוי אלא בו, די שיכתבו בלשון שליחות...

לדעת הנימוק"י, מה שגורם לשטר להיות תקף זה ציוויו של מי שיוצר את השטר (העדים). ולא כתוס' שסברו ששטר הוא ציווי של המתחייב

הש"ע כתב (ח"מ סי' קמו סע"ה): "מחאה בפני שנים, כותבין אע"פ שלא אמר להם כתוב". והוסיף הרמ"א: "ויכתבו בלשון שליחות: פלוני העדנו על עצמו ליכתוב לו שמיחה, אבל לא יכתבו: שמענו שמיחה, דהוי עדות מפי כתבם...". וא"כ הרמ"א סבר כדברי הנמוק"י שצריך לכתוב בלשון שליחות.

ואילו לגבי מודעא (בסי' רה סע"א) הרמ"א לא הוסיף על דברי הש"ע שצריך לכתוב בלשון שליחות.

ויש להבין, מהו החילוק ביניהם?

מבאר הקצות (סי' רה סק"א):

ונראה שהרמ"א ראה דבריהם (של ה"אחרונים" שהביא הנמוק"י) במחאה ולא במודעא, וטעמא משום דהתינח הא דכתבי עדים שמסר מודעא שייך בו לשון שליחות והו"ל מפי כתבו וכאילו הוא עצמו כותב שאינו רוצה בקיום המקח, אבל הא דכתבי במודעא והכרנו באונסו, בזה לשון שליחות לא מהני מידי דהוא עצמו אינו נאמן בכך, ובע"כ צריך לומר דבמודעא הקילו מטעמא שכתבו תוס' כדי להציל הנאנס, א"כ כיון דהקילו להציל הנאנס אם כן תו לא בעי לשון שליחות.

ביאור דבריו: במחאה, מאמינים לאדם שאומר שמחה, ולכן כותבים בלשון שליחות כדברי הנימוק"י.

אך במודעא, יש לחלק בין שהאדם מודיע שאנסוהו לתת מתנה – שנאמן, כי אין חשש שמשקר. לבין מכירה – שאינו נאמן בטענה שאנסוהו למכור, משום שחוששים שמשקר, שהרי ייתכן שרוצה להרוויח כסף, ולכן שם מוכרחים אנו לומר כדברי תוס' שבמודעא הקילו חכמים כדי להציל את הנאנס, ולכן לא בעינן לשון שליחות בכתיבת מודעא.

לפ"ז מבאר הקצות מדוע מודעא מועילה אפילו כשנכתבה לאחר המכר:

ובזה ניחא הא דמהני כתב המודעא אפילו אחר הזכינא, ואי משום שליחות לא הוי מהני כתב המודעא אלא דוקא קודם המכר... דלא מהני מחאה בכתב אלא דוקא תוך שלש, דכיון דאינו אלא משום שליחות ומשום דהוי דבר שאינו תלוי אלא בו והו"ל כאילו הוא עומד ומוחה, אבל אחר שלש אין רשאי לכתוב

שמיחה תוך שלש דכה"ג הו"ל מפי כתבם, דלשון שליחות תו לא מהני דאינו נאמן אחר שלש וע"ש, וה"ה הכא במודעא לפי טעמא שכתבו האחרונים לכתוב בלשון שליחות לא הוי כתב המודעא אלא דוקא קודם המכר, דאחר המכר לא מהני לשון שליחות כיון דהוא עצמו אינו נאמן אח"כ לומר שלא היה מרוצה בזבני, ואילו מדברי הפוסקים נראה פשוט דמהני כתיבת המודעא אפילו אחר המכר... ודוקא קודם המכר הוא דשייך לשון שליחות דהו"ל כאילו הוא כותב שאינו רוצה למכור, אבל אחר המכר לא. וע"כ במודעא הטעם כדי להציל הנאנס ולא בעינן כלל לשון שליחות...

ט. שיטת הרי"ף

כתב הרי"ף ביבמות (דף ט ע"א בדפי הרי"ף):

כי אמרינן רחמנא אמר מפיהם ולא מפי כתבם דלא הויא לה עדות שבכתב עדות ה"מ היכא דאיתיה לשטרא תותי ידי סהדי דכמה דלא נפקא לה סהדותא מתותי ידיהון דסהדי כמה דלא קא מסהדי בה עד השתא דמיא דהא אי בעו כבשי לה לשטרא ולא מסהדי הלכך אי מדכרי לה לסהדותא ומסהדי בה על פה הויא עדות ואי לא לא הויא עדות. אבל שטרא דנפיק מתותי ידי דבעל דין לא אמרינן ביה מפיהם ולא מפי כתבם הוא דהא מעידנא דחתימי בשטרא ויהבי ליה למריה לא יכלי למהדר בהו והווי להו כמי שנחקרה עדותן בב"ד.

וניתן להבין שתי הבנות בדבריו.

א. שטר עשוי כדי למוסרו לבעל-דין. כלומר, אם העדים כתבו שטר במטרה למסור לבע"ד, כשר. ולכן כל שטר שעשוי בכדי שהבע"ד יחזיק בו, כגון גט, מהני. אך אם יכתבו ויחזיקוהו אצלם – ואינו עשוי למוסרו – הוי מפי כתבם ופסול.

וכ"כ השו"ע (ח"מ סי' סא סע"ב): "טופס השטר שביד הסופר שחתומים עליו עדים ולא הועתק השטר, אין דין שטר לאותו טופס".

ב. העדות נגמרת בשעה שמוסרים את השטר לבעל דבר, וכל זמן שהעדים מחזיקים אותו אצלם – אין לזה שם של עדות.

ומזה למדו שעדים שהביאו שטר בחודש שבט, והם חתומים עליו, וכתוב שם השטר נכתב בתשרי (והשטר היה אצלם כל הזמן הזה), והעדים נהיו קרובים בכסליו, לכאורה השטר כשר, ולא חיישינן שזייפו וכתבו היום את השטר, משום שאיתא בגמ'...

שקרובים אינם פסולים בגלל חשש שמשקרים (שהרי גם להעיד את לרעת השני פסולים)
אלא בגלל גזירת הכתוב.

אך לפי הרי"ף השטר יהיה פסול, משום שהעדות קיימת רק כאשר מסרו את השטר,
וכיון שבינתיים זה היה אצלם ולא נמסר – פסול.